

Uppsala
Medicinhistoriska
Förenings
Årsskrift | 2024

Ett sammansatt recept från Boskapsapoteket

Lars-Erik Appelgren, BVF, SLU, Uppsala

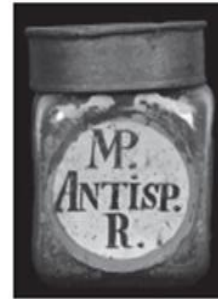

Foto: Veterinärhuset

MP. Antisp. R. så står det på det här kärlet från Boskapsapoteket på Veterinärhuset i Skara. Detta kan uttolkas på följande sätt: *Massa Pilulae Antispasmodicae R.* På svenska skulle vi kalla den Antispasmodisk pillermassa. Med antispasmodisk menas medel mot kramper i muskulaturen – på framförallt djur får vi kanske förutsätta, eftersom flaskan finns på Veterinärhuset.

Man kan verkligen fråga sig om blandningen kunde ha någon antispasmodisk effekt? Nåväl låt oss titta på sammanställningen. Enligt Winterquist (1) skall sammansättningen på denna beredning vara följande:

Rec/			
Pulv. radic. Liquiritiae	drachma ½		[= 1,8 gram]
Pulv. radic. Serpentariae	drachma II		[= 7,4 gram]
Pulv. Styracis	gran VIII		[= 0,43 gram]
Pulv. Castorei	gran ½		[= 0,03 gram]
Pulv. Myrrhae			
Pulv succini			
Pulv opii	ana	gr. 75	[4,6 gram?]

(Pulverblandningen är inte entydig. Man undrar över mängden av myrra, bämsten och opium som anges med gr. 75 med arabiska siffror?)

I svensk översättning blir det så här:

Pulv. radic. Liquiritiae = **pulveriserad lakritsrot**

Ph Succ. I (1): Glycyrrhiza, Rot, torkad saft. Lakrits, Europa, sparsamt odlad: *Glycyrrhiza glabra* L.

Pulv. radic. Serpentariae = **Serpentariarot**. Ph Succ. I: *Serpentaria Virginiana*, *Serpentaria*. *Aristolochia Serpentaria*. Rot. Amerika, perenn.

Pulv. Styracis = I Ph Succ. I (2): **Styrax** i fast form, Orienten, träd. *Styrax officinalis* L.

(Det finns också en annan variant av Styrax i denna farmakopé: *Styrax liquida*, harts, styraxbalsam, Nordamerika, *Liquidambar styraciflua* L., med en helt annan växt!)

Pulv. Castorei = I Ph. Succ. I (1): **Bävergäll** och dess fett. *Castor fiber*. L. S. N. Norra Europa. Båver.

Pulv. Myrrhae = I Ph Succ. I (2): **Gummi-harts, Myrra**, Asien och Afrika, träd. Okänd

Pulv. Succini = I Ph. Succ. I (2): Succinum, Baltiska havet. (Östersjön) **Bärnsten**. *Succinum Electricum*. L.

Pulv. opii = I Ph. Succ. I (2): = **Opium**, Intorkad saft. *Papaver somniferum* L. Orienten, Opiumvallmo, ettårig.

Kunde denna blandning ha någon som helst effekt på muskelkramper?

Vi börjar med **lakritsroten**. Enligt Peter Hernquists (PH) *Sjukdomslära – husdjuren inre sjukdomar* (3) skulle den kunna vara användbar vid lunginflammation, kvickdrag, hosta, gulsot och bröstvattusot. Hosta är ju ett lidande där vi antagit att lakritsroten skulle ha en slemlösande effekt, men för övrigt verkar det inte som man skulle ha haft framgång vid "muskelkramper".

Linnés *Materia medica* (4) meddelar att lakritsroten kan användas vid astma, njurinflammation, urinstämning (stranguria), hosta, artrit och inflammationer (phlogistici). I en modern översikt anges flera av de av Linné angivna diagnoserna, men inget specifikt om påverkan på muskulära spasm (5).

Nästa ingrediens, **Serpentariaroten**, anses enligt Lindgren (6) kunna vara bra mot ormbett, men i övrigt anser Hernquist att den kan vara bra vid hästfeber (3). I sin handskrift *Zoopharmacologia* (Z) (7) skriver PH på detta vis om

denna slingriga rot: "Aristolochia Serpentaria, mångårig växt i Virginene, Radix serpentari virginiana är tunn, mycket grening, några tum lång. Som utstiga från en hufvudstam. Luckten är starck kryddaktig, lik Valeriana dock oangenäm, lik Camphert. Smaken är bitter, stickande, dess werkan kommer af en aeterisk olja, hvarmed den retar, hettar, drifwer swet, urin och röta."

Innehållet i PH:s handskrift överensstämmer delvis med Linnés återgivande av användningen på människa: intermittenta febrar, mot utslag (såväl *exanthematicae* som *Morsura*).

I en relativ modern översiktsartikel om Aristolochia-växter (8) anges gastrointestinala lidanden som den vanligaste indikationen. Anledningen till artikeln tillkomst är den överrepresentation av njurlidanden som kopplats till användningen. Det är aristolochiasyror, som man anser skulle kunna ge sådana symtom. Knappast en andel i denna sammansatta medicin, som skulle kunna ge lättnader vid muskelspasm.

Styrax förekommer i PH:s skrift Z (7) i form av *Stonax officinalis*. Om den skriver PH på följande sätt: "träd i Palestina, Arabien, Syrien och Italien. Utur ur denna winnes Gummi harts, hwaraf *Stonax in granis* som är bäst m den endra är sällan ägta. *Calamita* är upblandad med sågspån och *Peruviansk balsam*. Den ägta botar fri bröstslim och helar, men ei den andra *Calamita*."

I sin handskrift *Sjukdomslära ...* (3) anger PH att den kan användas vid wattenswulst hos häst och vid slagfluss hos hund. Slagfluss hos hund karakteriseras av Dyrendahl i hans tolkning av PH:s *Sjukdomslära* så här: "Djuret förlorar på grund av hjärnrubbning herraväldet över musklerna, faller omkull, andningen försväras och döden inträffar snart." Kan det möjligen också ha varit ett sådant tillstånd som avsetts vid indikationen "antispasmodiskt"?

I Linnés *Materia medica* (4) anges följande indikationer för styrax: interna sår, katarrer och hosta.

I en modern översikt över den andra varianten Styrax' antispasmodiska effekt kunde en viss effekt rapporteras på försöksdjur. Bästa resultat kunde ses efter tillförsel via nässlemhinnan (9). Men då skall vi komma ihåg att der rör sig om en Styrax, som högst sannolikt inte var aktuell här.

Bävergäll har ju använts mot det mesta, men knappast specifikt mot "muskelspasm". PH anger i sin Z (7) bl.a. följande: "Båwfergäll fåss av Båwferens tvenne Pungar, som djuret både Han och Hon hawfa nära vid

ändtarmens utgång ... Bäwfergäll hettar, stillar Krampe, driwfer väder. Det brukas i nerfsjukdomar, fallande sot, swindel 2 drachmer [= 0,12 gram], heldst med Valerianarot, saffran Assa foetida, Theriac, wäxt alcali, Salpeter, Hepar Antimonii, Rob juniperi eller Honung till Piller eller mos ...”.

I Linnés *Materia medica* (4) anges dess användning på följande sätt: ”Mot väderspänningar, **antispasmodicum** [min fetstilsmarkering], mot näsflutningar (*errhina*), medel mot nervet, smärtlindring (*anodyna*), menstruationsfrankallande, mjukgörare, Hysteri! Kolik! Yrsel, Epilepsi, Stroke och glömska (*Lethargus*).”

De angivna diagnoserna för användning av bäwfergäll ter sig ganska fantasifyllda med dagens kunskap även om just **antispasmodicum** förekommer i förteckningen över diagnoser hos Linné. Men högst sannolikt har inte bäwfergäll kunnat bidra till den antispasmodiska effekten.

Myrrapulver har förekommit i många sammanhang, men det är väl mest dess antispasmodiska effekt som ansett kunna vara relevant i dag. Linné anger i sin *Materia medica* (4) följande: ”Hysteri, oregelbunden menstruation, utebliven aptit, skorbut, gangrän och magsår.

Moderna studier med myrraextrakt har (10) visat att det besitter många olika funktioner såsom exempelvis antibakteriella och antiparasitära effekter, men knappast någon antispasmodisk effekt.

Bärnsten är en substans vars ursprung tydligen inte är helt klart för PH. Så här skriver han i sin Z (7): ”Cuccinum [=Succinum] Bärnsten. Man vet ej om det är en jord harts eller den bör räknas till växtriket ... j forna dar togs pulfvret och äfwen på senare tider för hästar med Waleriana och Pomerants blad men förmodligen föga nytta ... Fordom var det brukat i nerfsjukdommar och krampe; nu brukas det utvärtes i nerfsiuka uti starka för sträckningar med flycktiga smörjor ...”

Linné anger i sin *Materia medica* (4) följande om dess användning: ”... antihysterical, svett drivande, menstruationsfrankallande. Rök vid katarer.”

Dagens myrrablandningar används medicinskt framförallt som munvatten och kan anses fria från antispasmodisk effekt!

Opium får väl anses som det mest rimliga i sammanhanget för behandling av ”muskelkramp”, även om PH inte är helt säker på opiums effekt på djur.

Så här skriver han i sin Z (7):

[...] omkring Thebe i Egypten hwaraf det blev kallad *Opium Thebakiom* och hålts för den bästa. I den bekommes små raka kakor af 4 uns till skp j [120 till 425 gram] till betäckta med kärnor med kärnor eller frön för at förekomma samman klistring, är mörkt brun till färgen, seg och har widrig lukt, bitter smak och skarp. Den håller et hartzaktig Gummi förenadt med något döwlande ämne som retar, döwfer, söwfer, stillar Krampe och smärta befordrar utdunstning. Beklagligen är ännu intet så noga utrönt hwad Werkan det har på de hemtamade Djuren. Enligt Hr. Wittets [Vitet, L. läkare i Lyon, lärare vid Bourgelats skola. Författade *Médecin Vétérinaire* 1771] Berättelse skall han ha giwfit Hästar, oxar och får utan någon särdeles verkan ifrån dra ij till uns ij [3,7 till 60 gram] i Win uplöst och ej funnit mer än en snällare Puls, större Lifackthet och ymnigare Uringång- hos oxene blev Aptiten starkare äfwen som fåren fingo uns ij [3,7 gram] märktes detsamma. Detta oakat bör man ej giwfa mer än högst dra j [3,7 gram]; Erxleben [Erxleben, J. Ch Polycarp, studerade såväl medicin som veterinärmedicin. Utgav en bok om djurläkekonst 1773-1774] och Bourgelat [Bourgelat, C., 1712-1779 var chef för Veterinärskolan i Lyon och sedan även i Alfort i Paris. Flera skrifter.] föreskriver allenast gr vij [0,4 gram] uti krampe och Nerfsjukdommar. Kersting [Kersting, J. A. Föreståndare för den nya Veterinärskolan i Hannover 1778] föreskriver uns j [30 gram] giwfen med skp j [425 gram] i *Pulvis Radix Cynoglossi* med skp jß [638 gram] tjära inblandadt, hwaraf 1 Matsked struken på hästens tunga uti torr Hosta af skarpa i Lungan [...].

Linné ger i sin *Materia medica* (4) visst stöd för detta ämnes möjlighet att påverka muskelspasm: sömnlöshet (*agrypnia*), smärtsanna sjukdomar (*Morbi dolorifici*), **spasticitet** [min fetstil] ...”

Även om opium, genom den mängd morfin som ingår, ger smärtlindring kan även andra effekter, som kan verka gynnsam för muskelkramp utövas (t.ex. 11).

Slutsats

Även om de olika medlen som ingår i denna sammansatta blandning inte var och en kan tänkas ge ”antispasmodisk” effekt – utom möjligen morfinet – undrar man över sammansättningen av preparatet. Sannolikt är det en reminiscens

från tiden då man blandade många läkemedel för att vara säker på att man hade något som kunde bota ett specifikt lidande: en s.k. galenisk blandning. Vi vet heller inte säkert mängden av de olika ingredienserna. Kunde den ingående mängden av opium vara fullt tillräcklig för avsedd effekt?

Men en sak är säker – det vackra kärlet pryder sin plats i Hernquists gamla Boskapsapotek!

Referenser

1. Winterquist, D. Boskapsapoteket vid veterinärrättningen i Skara. Separat ur Sv. Farmac. Tidskr., nr:is 14, 15, 16, 18 20 och 21, 1930. Ny utök. Uppl. Skara 1937, Västerg. Tryck. AB.
2. Pharmacopoea Svecica, 1775 i svensk översättning av G. Göthberg, Apotekarsocieteten, Stockholm, 1997.
3. Hernquist, P. Sjukdomslära husdjurens inre sjukdomar. En handskrift om 1700-talsmedicin vid Veterinärrättningen i Skara av I var Dyrendahl. Kgl Skogs- och Lantbruksakad., Stockholm, 1996.
4. Linné, Carl, von. Materia medica. Ed. quarta cyvrante 10. Christ. Dan. Schrebero, Lipsiae et Erlangae, 1782. (Caroli a Linné ... Materia medica - Carl von Linné - Google Böcker).
5. Ding, Y och medarb. Licorice: Resources, applications in ancient and modern times. J Ethnopharmacol. 2022, 298, 115594.
6. Lindgren, J (och Gentz, L). Läkemedelsnamn. Ordförklaring och historik. Del I och II. Berlingska boktryck., 1918/1927.
7. Hernquist, P. Zoopharmacologia, HS059, Handskr. Veterinärhistoriska museet, Skara. (Årtal ej känt).
8. Heinricha, M. Local uses of Aristolochia species and content of nephrotoxic aristolochic acid 1 and 2—A global assessment based on bibliographic sources. Journal of Ethnopharmacology, 2009,125, 108-144.
9. Guo, J, Duan, J, Tang, Y och Li, Y. Sedative and anticonvulsant activities of styrax after oral and intranasal administration in mice. Pharmaceutical Biology, 2011; 49, 1034-1038.
10. El-Saber Batiha, G. och medarb. Commiphora myrrh: a phytochemical and pharmacological update. Naunyn-Schmiedeberg's Archives of Pharmacology, 2023, 396, 405-420.

11. Nabeshima, T och medarb. Comparison of Tizanidine and Morphine with regard to tolerance-developing ability to antinociceptive action. Pharmacology, Biochemistry & Behavior, 1986, 25, 835-841.

---ooo0ooo---